

juny 2020
9,50 €

102

AURIGA

REVISTA DE DIVULGACIÓ I DEBAT DEL MÓN CLÀSSIC

Centenari del naixement de Miquel Tarradell
Les Histories troyanes en català
Joker, unes Bacants contemporànies

4. En el centenari del naixement de Miquel Tarradell i Mateu: un arqueòleg al servei dels Països Catalans
Joan Sanmartí
14. Vigència sempiterna de la guerra de Troia
Francesca Mestre
16. *Les Histories Troyanes* en català
Ramón Miquel i Planas
32. *Joker*, unes Bacants contemporànies?
Maria Rosa Llabrés Ripoll
36. Pérez Galdós i la tragèdia grega
José Luis Bartolomé
42. XXVIII. Premis Auriga (2020)
43. Doble onomàstica
Àngels Ayats, Lina Vilamitjana i Mercè Enrich
47. LÈXICON: Encertar la doble onomàstica
Àngels Ayats, Lina Vilamitjana i Mercè Enrich
48. BIBLIOTECA

Aquests mesos de pandèmia i confinament havíem de fer l'acte de lliurament dels XXVII Premis Auriga (2019) i havíem decidit dedicar l'acte acadèmic al Dr. Miquel Tarradell i Mateu atès que enguany es compleix el centenari del seu naixement. La conferència acadèmica l'havia de fer el seu deixeble Joan Sanmartí, però òbviament vam haver d'anul·lar l'acte. Els premis els lliurarem el curs vinent juntament amb els d'enguany. Però no hem volgut deixar de rememorar la figura d'aquest intel·lectual català encara ara massa desconegut. És per això que publiquem en forma d'article el que hauria estat l'homenatge.

En aquests mesos excepcionals hem trobat un tresor bibliogràfic estranyament desconegut: la traducció catalana de Jaume Conesa (1320-1390) d'un text força desconegut, *Les Histories troyanes* de Guido delle Colonne (1210 ?-1287) que el 1916 va editar i publicar per primera i única vegada en la nostra llengua Ramon Miquel y Planas (1874-1950).

Hem volgut publicar l'estudi preliminar a la traducció que fa el mateix editor per tal de donar a conèixer aquesta obra i, alhora, la traducció catalana, tan desconegudes, per tal de promoure estudis i publicacions futures.

Volem recordar-vos que fins al dia 20 de juliol es poden presentar originals per als XXVIII Premis Auriga.

Montserrat Tudela i Penya

AURIGA

Rda. Universitat, 7, 3r, 4a. 08007 Barcelona
Telèfon: 93 412 32 94. Fax: 93 412 68 71
E.Mail: auriga@ccc.cat
www.auriga.cat
Twitter: @RevistaAuriga
Facebook: RevistaAuriga

Dipòsit Legal : B-12032-91
ISSN Auriga paper: 1131-50087
ISSN Auriga digital: 2014-7856
Correcció: Lúdia Fernández
Disseny, assessor informàtic i webmaster: Miquel Fernández i Barta

AURIGA és membre de l'Associació de Publicacions Periòdiques en Català (APPEC).

La revista AURIGA no comparteix necessàriament les opinions dels autors dels articles.
Aquesta publicació es pot reproduir, citant-ne, però, la procedència.

Editor:

Directora:

Consell de Redacció:

Consell Assessor:

Xavier Tudela i Penya
Montserrat Tudela i Penya
Ma. Jesús Espuña i Ferrer
Pere Izquierdo i Tugas
Francesca Mestre i Roca
Joan Pedrola i Santamarta
Xavier Yáñez i Such
Norbert Bilbeny i García
Joan Busqueta i Riu
Sebastià Giralt i Soler
Bàrbara Matas i Bellés (†)
Carles Miralles i Solà (†)
Mercè Otero i Vidal
Isabel Rodà de Llanza
Joan Sanmartí
Eulàlia Vintró i Castells

Fotografia de portada: Miquel Tarradell i Mateu

EN EL CENTENARI DEL NAIXEMENT DE MIQUEL TARRADELL I MATEU: UN ARQUEÒLEG AL SERVEI DELS PAÏSOS CATALANS

Joan Sanmartí

Catedràtic d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona
Acadèmic numerari de l'Institut d'Estudis Catalans

El professor Miquel Tarradell i Mateu va ser un dels intel·lectuals catalans més destacats del segle XX. El centenari del seu naixement, el novembre de 1920, és una ocasió excel·lent per recordar la seva persona i la seva obra, tant en el vessant cívic com l'estrictament científic. Sense oblidar que la seva figura ja ha estat estudiada en diverses ocasions –en particular cal recordar els treballs de C. Aranegui (2000; 2011), J.M. Blázquez (2006), X. Ferré (1995; 997), J.M. Fullola i M.A. Petit (2003), E. Gozalbes (2014); E. Gozalbes i M.J. Parodi (2011), E. Llobregat (1988), G. Martín (1995), M. Prevosti (2011), N. Rafel (2003) i J. Sanmartí (2011)–, i les acollidores pàgines de la revista AURIGA no han faltat, com era de preveure, a aquesta cita gairebé obligada.

ELS ANYS DE FORMACIÓ

Miquel Tarradell i Mateu va néixer al si d'una família de la Barcelona antiga, instal·lada a la Barceloneta; com tantes altres del país, d'una classe mitjana baixa. El pare portava un taller de balances a la plaça de la Llana i, tot i que no havia rebut una formació profunda, tenia un gran respecte per la vida intel·lectual, pel coneixement, per la cultura i pels llibres. A casa dels Tarradell hi havia una petita biblioteca, en bona part en llengua catalana. No podia ser altrament, atesa la catalanitat essencial, natural, primària, dels progenitors. Aquests factors expliquen en bona part la biografia de Miquel Tarradell, ja que, deixant de banda les seves qualitats i aptituds naturals, es va criar en l'ambient d'amor a la lectura i a la cultura del país que el van caracteritzar fins a la seva mort, el gener de 1995.

A banda de la família, la seva visió del món es va configurar també per les circumstàncies polítiques viscudes durant la infància, i també per l'ambient de la Barceloneta. Prou gran per adonar-se de la persecució cultural que suposava la dictadura de Primo de Rivera, Miquel Tarradell devia comprendre ben aviat que la llengua catalana, la seva llengua, era un patrimoni fràgil, inestable i amenaçat per forces poderoses i hostils. D'altra banda, la vida als carrers de la Barceloneta, amb el seu ambient mariner, li va permetre apreciar la gran diversitat i riquesa de l'idioma, sentida dels llavis de

valencians, d'eivissencs, de menorquins i de mallorquins, i prendre consciència de la seva unitat, del fons cultural comú i de convivència que existia més enllà de les divisions administratives i de les trajectòries històriques diferenciades.

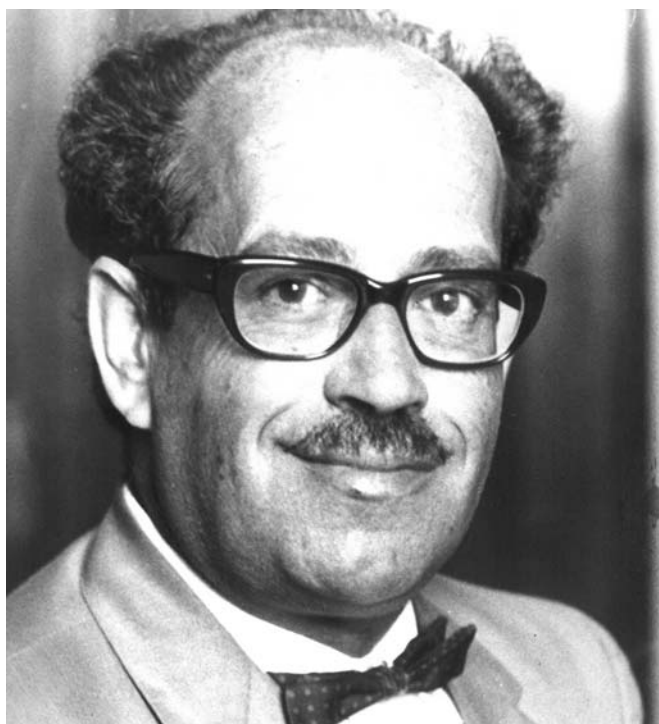
El gust per l'escriptura i per la història es van manifestar ben aviat. A l'edat de tretze anys va començar a confegir, amb el títol d'*Íntim*, un periòdic escrit íntegrament a mà, evidentment en català, amb articles de naturalesa diversa, però tots redactats i il·lustrats per ell mateix, i lògicament destinats a ser llegits per la família. Constitueixen una mostra ben precoç del seu talent literari, de la seva aptitud per al dibuix i de l'amplitud dels seus interessos, ja que inclou articles tan diversos com "El problema de la pau", "El teatre català", "La cultura dels àrabs", "La incomparable bellesa del regne mineral", i molts altres, també alguns d'arqueologia. Crec, però, que en aquests moments l'element clau eren les ganes, fins i tot la necessitat, d'escriure. Per això hi fa constar que la recaptació per la venda d'aquesta "publicació" es destinava exclusivament a la compra d'una màquina dactilogràfica.

Després vingué la guerra, que va passar en gran part a Barcelona, i en la darrera etapa –la dels bombardejos de l'aviació italiana– a Vilanova del Vallès, concretament a la masia de Can Maimó, on va tenir un contacte continuat amb el món rural. A Barcelona, durant els tres

anys de conflicte, la família Tarradell va donar refugi al poeta mossèn Ramon Garriga i Boixader, l'Ermità de Samalús, que feu de mentor del jove Miquel en qüestions de llengua i literatura.

Amb tot aquest bagatge cultural, i després de fer el servei militar a Zamora i a Barcelona, el futur arqueòleg va ingressar l'any 1940 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on va seguir els estudis d'Història, amb el propòsit d'esdevenir arqueòleg. La decisió no fou tant producte d'una vocació inequívoca com de les circumstàncies del món acadèmic en la immediata postguerra. D'una banda, de la impossibilitat d'estudiar literatura catalana i, de l'altra, del biaix ideològic de les visions oficials –les del règim– que es donaven de la història dels períodes més recents. Ben aviat es va guanyar l'afecte i la consideració intel·lectual dels seus mestres, en particular el Dr. Lluís Pericot, deixeble directe de Pere Bosch-Gimpera, i el Dr. Martín Almagro Basch, falangista entrat a Barcelona amb les tropes franquistes i director del Museu d'Arqueologia fundat per Bosch. Malgrat les diferències ideològiques, Almagro li va donar un bon tracte. Li va encarregar diversos treballs de camp –dòlmens pirinencs, Empúries–; el va reclutar com a ajudant de classes pràctiques a la Facultat, i com a col·laborador del Museu, cosa que li permetia guanyar alguns diners i conèixer directament els materials que es conservaven en aquesta institució.

Retrat de Tarradell

El Dr. Almagro també va dirigir la seva tesi doctoral sobre la cultura d'El Argar (defensada a Madrid, com era preceptiu, el 1946, amb la qualificació de premi extraordinari) i, molt particularment, li va proporcionar les primeres oportunitats laborals lligades a la recerca. Primer a Granada, on va romandre entre 1946 i 1947 fent alguns treballs d'excavació en jaciments de l'edat del bronze i organitzant un servei provincial d'arqueologia; més tard, entre 1948 i 1956, al protectorat espanyol del Marroc, com a director del museu de Tetuan i director del servei d'excavacions en aquest territori. El 1948 es va presentar a oposicions a càtedra, sense cap pretensió de guanyar-les, atesa la seva joventut, però sí de fer-hi un bon paper i donar-se a conèixer. Va causar molt bona impressió, especialment al professor Antonio García y Bellido, una figura molt destacada de l'arqueologia hispànica, amb qui va mantenir sempre una relació molt cordial.

En un temps relativament curt, Miquel Tarradell havia obtingut una situació i reconeixement professional apreciables, però no havia deixat de dur una activitat paral·lela i sovint clandestina en defensa de la cultura catalana. Així, havia assistit a les classes dels Estudis Universitaris Catalans de Ferran Soldevila (història de Catalunya) i de Jordi Rubió (literatura catalana). També estigué implicat en la constitució de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (1946) i (juntament amb Josep Palau i Fabre, Joan Triadú, Josep Romeu i Frederic Pau Verrié) en la fundació i direcció d'*Ariel. Revista de les Arts* (1946-1950), un veritable acte de resistència; també hi publicà algun article i un poema.

AL MARROC DEL PERÍODE COLONIAL

L'estada al Marroc va ser una primera època daurada de la trajectòria vital de Miquel Tarradell, a tots nivells. Des del punt de vista professional, la situació era excel·lent per a un jove amb empena i la intel·ligència necessària per aprofitar les oportunitats que se li presentaven. De seguida va comprendre que en aquell país gairebé tot estava per fer, des del punt de vista de la recerca arqueològica, en particular pel que fa a la prehistòria i la protohistòria, de manera que hi va dur a terme un

programa d'excavacions important i orientat a aclarir problemes específics. Era el seu mètode: no excavava per "veure què es troba" sinó que, com ha dit Carmen Aranegui, una de les seves alumnes, "interrogava els jaciments". D'altra banda, tenia del passat una visió panoràmica. Li interessava el procés i, per tant, el molestaven els buits de coneixement, independentment de la cronologia, del període que afectessin. Per aquesta raó, mai no fou un especialista tancat en cap època concreta, sinó que va tractar tota la prehistòria recent, la protohistòria, el món feniciopúnic i el període romà. D'aquesta manera, al Marroc va posar les bases del coneixement sobre el neolític i l'edat del bronze, va rebatre les tesis tradicionals que defensaven un origen africà per a les cultures prehistòriques i protohistòriques de la península Ibèrica, va posar en valor el període "punicomaurità" –la civilització autòctona preromana de l'edat del ferro, molt influïda pel món púnic– i va iniciar la recerca sobre el món fenici de la zona del "Cercle de l'Estret de Gibraltar", que va saber diferenciar de l'àrea més estrictament cartaginesa, a la Mediterrània central. El 1956, va encunyar i va introduir a la literatura científica la noció i el terme de *precolonització* –àmpliament utilitzats des d'aquell moment i encara ara– per designar una etapa de contactes entre fenicis i poblacions autòctones anterior a la fundació dels primers nuclis colonials estables. Tota aquesta recerca es va materialitzar en nombrosos articles en revistes i congressos, a més de la publicació de dos llibres de síntesi: *Marruecos púnico* (1960) i el *Manual de prehistòria africana* (1962), publicat amb el seu antic professor Lluís Pericot.

Durant aquesta mateixa etapa marroquina va tenir permisos per viatjar i seguir cursos amb el professor Lehman a l'Institute of Fine Arts de Nova York (1950), i amb el professor Vauffrey a l'Institut de Paléontologie Humaine de París, on va tenir ocasió de conèixer i tractar amb assiduitat el professor Bosch-Gimpera; per aquesta raó, el considerava també com el seu mestre directe. Va reorganitzar a fons el museu de Tetuan, i encara va trobar temps per organitzar el Primer Congreso Arqueológico del Marruecos Español, celebrat a Tetuan l'any 1953, amb la participació d'investigadors francesos, italians, portuguesos, alemanys i anglosaxons, cosa que en el context de l'època –amb

l'aïllament internacional del règim franquista– era un esdeveniment excepcional, fins i tot un èxit diplomàtic, celebrat com a tal per les autoritats espanyoles del Protectorat.

Miquel Tarradell amb la seva esposa, Matilde Font

Els vuit anys passats al Marroc van ser, doncs, d'una activitat molt intensa, gairebé frenètica, cosa que va ser possible –llavors i també més tard– gràcies al suport incondicional de la seva esposa, Matilde Font, amb qui es va casar l'any 1952. També arqueòloga, es van conèixer a la Universitat i, en paraules d'Enric Llobregat –un altre alumne de Tarradell–, "eren la parella més identificada l'un amb l'altre que jo mai haja conegut" (Llobregat, 1988). La identificació, emperò, no era merament sentimental o d'afinitat de caràcter, sinó també ideològica i professional, de manera que Matilde esdevingué també una col·laboradora imprescindible, com el mateix Tarradell deia sovint.

LA PLENITUD A VALÈNCIA

L'any 1956, Miquel Tarradell va guanyar per oposició la càtedra d'Arqueologia, Epigrafia i Numismàtica de la Universitat de València, la ubicació perfecta per a un acadèmic i intel·lectual en la plenitud vital i disposat no solament a fer avançar el coneixement en la seva disciplina, sinó també a batallar per la recuperació cultural dels Països Catalans. Això és particularment clar si es té en compte que l'altra plaça en concurs era la de Valladolid, que, cosa realment insòlita en l'ambient de l'època, va ser ocupada per un altre català, el Dr. Pere de Palol. Així s'iniciava el període més brillant de la trajectòria vital de Miquel Tarradell.

La València dels anys cinquanta estava profundament marcada per la derrota i la intensa repressió de les forces d'esquerra, encara recents, i també per una llarga trajectòria de provincianisme –és a dir, de submissió– i de defeció de la cultura autòctona per part dels sectors conservadors i de les classes mitjanes. Això no vol dir que fos un desert absolut, com demostren les iniciatives d'associacions com el Grup Torre o l'anomenada Secció Jove del Rat-Penat, preocupats per la dinamització de la llengua, o l'aparició d'una personalitat de la talla de Joan Fuster, entre altres. Quant a la universitat, almenys la Facultat de Filosofia i Lletres, es caracteritzava essencialment per la grisor i mediocritat d'una part important del professorat, malgrat que, com ben aviat es va demostrar, existia un nucli sòlid d'estudiants dotats de les qualitats intel·lectuals i l'empenta necessaris per aprofitar l'arribada, en pocs anys, d'un grup de personalitats de primera fila que en van ocupar diverses càtedres. A banda de Tarradell, Antonio López Gómez ocupava la càtedra de Geografia des de 1955; Miquel Dolç, catedràtic de llatí, hi arribà el 1958; Antonio Ubieto, especialitzat en història medieval, el 1958; Joan Reglà, un deixeble directe de Vicens Vives, el 1959, a la càtedra d'Història Moderna d'Espanya; Emili Giralt, el 1965, a la d'Història Universal Moderna i Contemporània. Tot això va convertir aquesta facultat "en una de las más respetadas de España", en paraules de Gabriela Martín, una de les primeres alumnes de Tarradell (Martín, 1955)

A València, Tarradell es va revelar com un professor excepcional, poc convencional i normalment afable, per la qual cosa esdevingué ràpidament molt popular entre l'alumnat. Això li permeté tenir nombrosos alumnes que van continuar la seva obra docent i investigadora, com ara Gabriela Martín (1935), la primera dona que es doctorà a València amb una tesi d'arqueologia, l'any 1965, i també la primera que va dirigir una excavació arqueològica en territori valencià; ha estat professora des del 1969 a la Universitat de Pernambuco (Recife, Brasil). També Enric Llobregat (1941-2003), intel·lectual destacat i investigador molt brillant, que va ser director del Museu Arqueològic d'Alacant. Milagro Gil-Mascarell (1941-1994) va ser catedràtica a la Universitat de Càceres (1983) i més tard a la de València

(1986). Carmen Aranegui (1945), professora adjunta (1974) i després catedràtica de la Universitat de València (1986), ha continuat els treballs d'excavació del Dr. Tarradell a *Lixus*, al Marroc. Altres van seguir camins professionals diferents, però són i se senten alumnes de Tarradell, com Ramon Pellegrero, més conegut com a Raimon, o Joan Francesc Mira.

Des del punt de vista de la recerca, Tarradell va concentrar sobretot –no exclusivament– el seu esforç en dues àrees diferenciades. D'una banda, el món ibèric a les comarques meridionals del País Valencià, amb excavacions als jaciments ibèrics del tossal de la Cala de Benidorm, el tossal de Manises d'Alacant, el Xarpolar de la Vall de Gallinera, la Serreta i el Puig d'Alcoi, que estan en la base de la tesi doctoral d'Enric Llobregat, *Contestania Ibérica*. En el camp de l'arqueologia romana, va estudiar, amb Gabriela Martín, la documentació sobre la ciutat dels Antigons-*Lucentum* (Alacant) i, sobretot, va conduir l'excavació feta davant de la catedral de València, on va documentar nivells de les primeres etapes de la ciutat, que demostraven que era una fundació romana, sense els antecedents ibèrics que se li havien suposat. També en aquest moment, l'any 1957, va iniciar una important activitat de recerca a Mallorca, concretament a la ciutat romana de *Pollentia* (Alcúdia), que va continuar pràcticament fins a la seva mort, juntament amb Antoni Arribas i Daniel Woods. Es tracta d'un jaciment clau perquè, amb Empúries i l'Alcúdia d'Elx, és una de les tres ciutats romanes dels Països Catalans sense superposicions que en dificultin l'estudi. I encara cal afegir, també a Mallorca, l'excavació durant els anys cinquanta i seixanta dels cementiris protohistòrics de Son Real i de l'illa dels Porros, dos jaciments excepcionals, fonamentals –llavors i ara– per a la interpretació de l'edat del ferro d'aquesta illa. En aquestes activitats va tenir un paper important la William L. Bryant Foundation, a través del Centro Arqueológico Hispano-Americano de las Islas Baleares, fundat l'any 1957.

A més de la docència i el treball de camp, la seva activitat universitària a València també inclou la fundació i direcció dels deu primers números de la revista *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, que tenia per finalitat fonamental donar a conèixer les seves activi-

tats de recerca i les dels seus alumnes, que hi van publicar nombrosos treballs. Ha continuat apareixent fins a l'actualitat amb el nom de *Saguntum. PLAV*. En el curs 1968-1969 també va organitzar la I^a *Reunió de història de la economia antiga de la península ibèrica* (Tarradell 1968), un tema en aquell moment molt innovador, que reflectia la influència de l'escola de Vicens Vives en el pensament historiogràfic de Tarradell. I també cal recordar que del 22 de juny de 1964 al 7 d'abril de 1965 va ser degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, escollit per votació dels companys de claustre. Va dimitir per raons polítiques.

L'activitat professional de Tarradell durant l'etapa valenciana fou, doncs, molt intensa i fructífera, tant pel que fa a la formació com a la recerca. Però encara cal afegir-hi una segona faceta, essencial, la d'activista en favor de la llengua i de la cultura dels Països Catalans, que ell valorava com a mínim tant com la primera. Efectivament, ell va connectar molt ràpidament i va mantenir una relació intensa amb els elements més actius i brillants de la intel·lectualitat valenciana que es mantenia fidel a la cultura del país, com ara Enric Valor, Manuel Sanchis Guarner, Vicent Ventura, Francesc de P. Burguera, Vicent Andrés Estellés o, molt particularment, Joan Fuster, que va fer la seva primera conferència pública a la Universitat de València de la mà de Tarradell. Naturalment, no es tractava d'una mera activitat de tertúlia, sinó de veritable activisme que tenia manifestacions molt diverses. Un objectiu essencial era la recuperació de la idea de país –en oposició a la de regió, província i altres termes despersonalitzadors–; es manifestava, per exemple, en el mateix títol d'alguns dels llibres escrits per Tarradell en aquesta època, com ara *El País Valenciano del Neolítico a la iberización*, on afirmava que “ya es hora de eliminar sistemáticamente la palabra Levante no sólo porque para los europeos nacidos en las riberas occidentales de nuestro mar Levante será siempre [...] el Mediterráneo oriental, sino por su imprecisión y vaguedad”. I, com es pot suposar, lligava amb la idea de Països Catalans, noció que Tarradell, entre altres, va recuperar i popularitzar com a expressió abreviada de la idea de comunitat cultural, de base lingüística, entre els països que comparteixen la llengua catalana.

També va participar en campanyes de sensibilització lingüística, i va facilitar el coneixement recíproc i la relació entre els cercles intel·lectuals i polítics de Catalunya i València, a través de l'aula Àusias March de la Universitat de València i de les activitats de la Casa de Catalunya. A la universitat donava cobertura acadèmica a les concentracions organitzades per la Joventut del Rat Penat i participava a les Rutes Universitàries, que eren trobades de reflexió i coneixement del país que aplegaven estudiants i professors, com la d'Olocau el 1962, amb la participació de Tarradell, Joan Fuster i Vicent Ventura. D'aquesta manera, molts joves valencians van prendre consciència de la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans, i del valor immens de la llengua pròpia. Tot això sense oblidar l'ús públic que Tarradell feia del català sempre que era possible; també amb la seva dona, i per la mateixa Matilde en la vida quotidiana, amb la qual cosa es combatia de manera tranquil·la i exemplar una idea profundament arrelada en certs sectors de la societat valenciana: que l'única llengua de cultura i de prestigi era el castellà. En essència, doncs, la funció de Tarradell a València va ser normalitzar i desacomplexar, contribuir a retornar la consciència de societat diferenciada i, a la vegada, de comunitat cultural amb la resta dels països de llengua catalana. És, a un altre nivell i amb uns altres mitjans, el que feu Joan Fuster a través de la seva obra escrita, i en especial a *Nosaltres els valencians*. Tenint en compte la situació d'on es venia –segles de marginació, despersonalització i provincialització–, el resultat va ser, com sovint s'ha dit, un miracle, i Tarradell hi tingué un paper important que ha estat àmpliament reconegut.

L'etapa valenciana fou sens dubte l'època de plenitud de Miquel Tarradell. A banda de tot el que ja s'ha dit més amunt, també en daten moltes de les seves millors contribucions científiques, sobretot les grans síntesis sobre la prehistòria i el món antic a Catalunya i al País Valencià, que són llibres molt importants perquè tenen un caràcter interpretatiu basat en un recull d'informació molt ampli. *Mutatis mutandis*, recorden les grans obres de V.G. Childe, les escrites a partir dels anys trenta, i és ben probable que les prenguéssim com a model, ja que coneixia molt bé l'obra del gran prehistoriador australià. Entre aquestes síntesis escrites per

Tarradell possiblement la més coneguda és *Les arrels de Catalunya* (1962) –el volum 0 de la sèrie de biografies de catalanes, en realitat una història de Catalunya encoberta, editada per Vicens-Vives–, que en paraules del mateix Tarradell era “un assaig de prehistòria de Catalunya”. Hi actualitzava brillantment la *Prehistòria catalana* de Bosch-Gimpera, publicada el 1919 i llavors molt envellida, i *El poblament prehistòric de Catalunya*, obra d’un altre gran investigador, J. de C. Serra-Ràfols, que va aparèixer el 1930. Tarradell hi demostrava, a més de la capacitat de síntesi, una clarividència i poder d’interpretació de les dades excepcionals. A més de *Les arrels* (com es coneix habitualment el llibre), hem de recordar també el volum I de la *Història dels Catalans* (1961), que és una veritable prehistòria i món antic dels Països Catalans, completada en el mateix volum amb l’estudi de Ramon d’Abadal sobre l’alta edat mitjana. El mateix es pot dir de la part primera de la *Història de Catalunya* –amb el títol “Els fonaments”– dirigida per Joan Reglà (1969), que inclou “una temptativa de balanç” extremadament lúcida sobre el pes d’aquestes etapes inicials en la configuració de les entitats nacionals modernes de la península Ibèrica. Cal recordar igualment el volum primer (i dissortadament únic) de la *Història del País Valencià* (1965), on també va escriure la part de prehistòria i antiguitat (l’època musulmana fou tractada per Manuel Sanchis Guarnier), i que es basava en part en un treball anterior, *El País Valencià del Neolític a la iberització. Ensayo de síntesis*, publicat el 1963 per la Universitat de València. En tots aquests treballs, Tarradell manifestava una mentalitat de veritable historiador, molt influït pel corrent més innovador del moment, que era el pensament de Vicens Vives, tributari a la vegada del materialisme històric i de l’escola dels *Annales*. Hi evitava les llargues descripcions dels diferents aspectes de la cultura material per centrar-se en les dades que realment permetien comprendre, en la mesura del possible, les formes de l’organització social i la seva evolució a llarg termini. No endebades (i segons informació que dec al mateix Dr. Tarradell), Pèire Vilar lamentava que *Les Arrels de Catalunya* s’hagués publicat després de la redacció de la seva monumental *La Catalogne dans l’Espagne Moderne* –la seva *thèse d’État* i un llibre d’importància cabdal–, ja que el treball de Tarradell li va fer comprendre,

per primera vegada, la naturalesa i evolució de les societats prehistòriques del país, més enllà del catàleg de pobles i cultures identificats pels arqueòlegs, i li hauria permès presentar d’una manera molt diferent la part introductòria dedicada a aquest període.

Miquel Tarradell amb Manuel Sanchis Guarnier, durant el col·loqui a la llibreria Concret amb motiu de l’aparició del vol. I de la *Història del País Valencià* (6 de maig de 1965)

També d’aquest període valencià daten les grans síntesis d’història de l’art, més concretament *l’Arte ibérico* (1968, publicat novament el 1977, sense canvis al text, però amb el títol *Imagen del arte ibérico*) i *Arte romano en España* (1969). L’enfocament d’aquestes obres també era original, per bé que fonamentat en el pensament d’Arnold Hauser i de Ranuccio Bianchi Bandinelli, autors que ell coneixia molt bé. Així, més que en l’estètica, es va centrar en l’anàlisi dels contextos de producció i de consum diferenciat d’aquestes produccions materials, així com les seves funcions polítiques i simbòliques. No podem oblidar tampoc el seu llibre *Arte griego y romano* (1972), aparegut poc després del retorn a Barcelona, però producte evident de les reflexions fetes en l’etapa valenciana. En només 134 pàgines Tarradell és capaç de presentar una visió completa de 1.500 anys de produccions artístiques, contextualitzant-les adequadament des d’un punt de vista històric i aportant explicacions raonades de caràcter social, que n’expliquen les característiques bàsiques.

BARCELONA. UNA VIDA I UN FINAL DIFÍCILS

L'etapa valenciana es va cloure amb el retorn a Barcelona per ocupar la càtedra d'epigrafia i numismàtica des del curs 1970-1971. Segurament era un retorn desitjat, però certament no feliç, ja que estava marcat per la mort del fill gran, Francesc, pocs mesos abans. La desaparició, uns anys més tard (1975), de la seva muller, va ser una nova investida que no va poder superar a nivell personal. Amb tot, i amb les ferides sempre obertes, va mantenir també a Barcelona una activitat intensa en tots els fronts: docent, investigador i cívic.

Entre els seus nombrosos alumnes barcelonins podem esmentar Mercè Roca, que el va succeir a la càtedra; Núria Rafel, professora de la Universitat de Lleida; Josep Maria Solias, director del Museu de l'Hospitalet; Joan Ramon, professor de la Universitat de les illes Balears i tècnic superior del consell d'Eivissa; Jordi Fernández, durant molts anys director del Museu Arqueològic d'Eivissa; Jordi Hernández, que el succeí en l'estudi dels jaciments mallorquins de Son Real i l'illa dels Porros, i també l'autor d'aquestes ratlles, entre molts altres. Tots ells donen fe que continuava essent un professor excepcional i molt pròxim als alumnes; per tant, també molt popular i amb l'aula sempre plena.

També va mantenir una activitat investigadora remarcable, ara més centrada en l'estudi del món romà. D'aquesta època daten les dues monografies sobre *Pollentia* i l'estudi del fòrum de la ciutat, així com diversos treballs sobre les ciutats romanes dels Països Catalans –en particular el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres, amb el títol *Les ciutats romanes dels Països Catalans*–, on no solament plantejava un estat de la qüestió absolutament original, sinó que identificava una problemàtica essencial de la recerca d'aquell moment sobre el període romà. També va aprofundir les seves reflexions sobre la crisi de l'Imperi Romà al segle III, un tema que ja havia tractat des de mitjan anys cinquanta a partir de les seves recerques al Marroc, i que ha estat objecte de debats intensos en la historiografia del món romà, en bona part a partir de les seves aportacions. No va oblidar, emperò, l'estudi d'altres períodes, com ara la cultura ibèrica, sobre-

tot en el seu aspecte religiós, amb estudis, entre altres temes, sobre les coves santuari i els santuaris “en llocs alts” i, molt particularment, el món púnic. Aquest darrer tema va donar peu a diverses publicacions, entre les quals, amb la seva esposa Matilde Font, *l'Eivissa Cartaginesa* (1975) –una síntesi general i treball d'actualització, amb plantejament de les problemàtiques que calia resoldre, que fou guardonat amb el Premi Crítica Serra d'Or en la seva secció de recerca–, i les *Necrópolis rurales púnicas en Ibiza* (2000), publicada molt després de la mort dels dos autors; també, en aquest cas en solitari, les *Terracotas púnicas de Ibiza* (1974), que encara avui és molt útil.

A Barcelona, en un context molt diferent del de València, Tarradell va persistir en l'activisme civiocultural, per exemple com a impulsor del Club Ramon Muntaner (1978-1983), i també com a membre de l'Assemblea de Catalunya, concretament en l'àmbit d'història, amb Emili Giralt i Josep Termes.

BALANÇ

Fins aquí el lector haurà trobat una crònica, potser un pèl àrida, de la trajectòria vital del Dr. Tarradell. No li fa justícia, perquè hi manquen nombrosos matisos, petits i grans detalls d'una personalitat molt rica i atractiva. Procuraré, en aquest “balanç”, dibuixar-la d'una manera general, intentant no repetir-me.

He de dir primerament que Tarradell fou un arqueòleg molt brillant, però poc convencional. Sense arribar als extrems exagerats de l'actualitat, a la seva joventut el nivell d'especialització de l'arqueologia ja era considerable, sobretot amb criteris cronològics. Els professionals centraven la seva activitat en períodes o civilitzacions concrets (prehistòria, amb les seves diverses branques, món grec, món fenici, els ibers, etc.), però Tarradell, com ja he dit, en va tractar de molt variats. Això fou possible perquè ell treballava en un nivell d'abstracció elevat, que li permetia depurar i aïllar els problemes historiogràfics clau, en detriment inevitable dels estudis de detall. Això té avantatges i inconvenients, però li permeté, més enllà del bosc de dades, definir les grans trajectòries i les problemàtiques a resoldre, la qual cosa és una

aportació historiogràfica major. I això, repetim-ho, en àrees geogràfiques i cronològiques molt diverses. El pes científic de la seva obra de recerca el confirmen els nombrosos reconeixements que va rebre per part d'institucions de recerca de la màxima solvència: membre ordinari de l'Institut Arqueològic Alemany de Berlín (1958); membre de l'Institut Italià de Prehistòria i Protohistòria de Florència (1958); membre de l'Acadèmia Etrusca de Cortona (1963); corresponent de la Real Academia de la Historia de Madrid; membre del Consell Permanent de la Unió Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques (UISPP); membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1971), i també de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1978), entre d'altres. Tots ells, a banda de diversos premis i condecoracions, així com la seva producció bibliogràfica de dos centenars de títols, avalen la magnitud i profunditat de la seva obra. Altres no ho han sabut o volgut entendre de la mateixa manera i han pretès limitar el paper de Tarradell al d'un mer divulgador, suposadament "magnificat" per "les implicacions intel·lectuals, socials i polítiques" de la seva trajectòria vital, però sense "aportacions [historiogràfiques] gaire notables" (Fullola i Petit 2003). No val la pena especular sobre les causes d'aquestes apreciacions, que es qualifiquen (més aviat es desqualifiquen) per si mateixes, però que tenen, a manca d'altres, el mèrit d'invitar a reflexionar sobre la naturalesa humana.

El Dr. Tarradell fou també, com he dit, un gran professor, per raons que ja he exposat en altres ocasions, i que em permeto reproduir aquí: "...entenia clarament que el document arqueològic –o epigràfic, o numismàtic– era sobretot un mitjà per a descobrir i fer comprendre les formes de vida de les societats que els havien produït. Les seves classes d'arqueologia grega i romana, per tant, tenien poc de tipologies, de descripcions i classificacions –el martiri a què han estat sotmesos tants estudiants d'arqueologia–, i molt, en canvi, d'anàlisi de les funcions i contextos d'ús dels materials arqueològics, tant si es tractava d'elements d'ús quotidià, com ara les ceràmiques o altres petits objectes, com si es parlava dels grans monuments i obres d'art. I el mateix, certament, es pot dir del tractament que donava a l'epigrafia llatina, assignatura que podia per-

fectament haver-se denominat *estructura social i política del món romà a través de l'anàlisi de les inscripcions*". Tot això, juntament amb el seu tarannà obert i dialogant, en feien un professor extremadament popular, estimat pels seus alumnes. A més, no tenia en absolut el *penchant* misogin de bona part del professorat de la seva generació. Com el lector pot comprovar, una part molt important dels seus alumnes més distingits van ser dones.

Un altre aspecte extraordinari de Miquel Tarradell el resumeix aquesta cita de Marià Villangómez, referida a un dels seus llibres: "*L'Eivissa cartaginesa* és un llibre tan ben escrit –cosa estranya en aquesta branca, ja que els arqueòlegs no es caracteritzen precisament per això– que la literatura podia distreure el lector de la realitat que, per davant de tot, és un gran assaig científic, no una novel·la". En efecte, Tarradell tenia un veritable talent d'escriptor, si més no per a l'assaig històric basat en l'arqueologia, però també, com veurem més endavant, per a altres gèneres, com les biografies. Hi ajudava el seu amplíssim bagatge de lectures i el coneixement aprofundit de la literatura catalana, entre altres. Sobretot, però, la seva capacitat per identificar i resumir de manera clara i breu la problemàtica que tractava, sense descripcions carregoses –només les estrictament necessàries– ni referències a múltiples detalls superflus; en segon lloc, en el seu domini impecable del català, i també del castellà; i, finalment, un estil directe i, quan calia, impac-tant. Tot això ho va reconèixer Òmnium Cultural l'any 1977 en atorgar-li el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. De fet, estic convençut que hauria pogut ser un escriptor notable; no, segurament, en el camp de la poesia –ell mateix deia que els seus versos, pocs, no valien gran cosa–; potser tampoc un novel·lista o dramaturg, sinó, més versemblantment, un assagista, tal vegada un periodista cultural, un retratista de persones, d'ambients i situacions, amb un perfil semblant, *mutatis mutandis*, al de Josep Pla. La comparació pot semblar excessiva, fins i tot temerària, però en tenim alguns indicis; sobretot, el fet que l'*Homenot* dedicat per Josep Pla a Pere Bosch-Gimpera va ser escrit en gran part –i potser més– per Tarradell, que li va fer arribar un "text informatiu", atès que l'escriptor empordanès coneixia malament el prehistoria-

dor. Així consta a les memòries de Tarradell, inacabades i inèdites, per desgràcia, però que seran publicades ben aviat i sens dubte acreditaran aquest talent del nostre personatge.

Per damunt de tots aquests mèrits, crec que Miquel Tarradell és i serà recordat especialment per la seva bonhomia i per la seva fidelitat al país i a la seva cultura. De la primera en donen fe el testimoni de la major part dels qui el van conèixer i tractar (hi deu haver, com sempre passa, alguna excepció). Era una persona equànime i afable, generosa i comprensiva, potser amb alguns dels defectes característics dels fills únics, però que es compensaven àmpliament per aquestes virtuts. Un bon exemple d'aquest tarannà era que, malgrat la posició assolida –catedràtic d'universitat, acadèmic, Creu de Sant Jordi, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, etc.– mai va oblidar la seva extracció i tractava sempre com a iguals la resta de la humanitat, ja fos el conserge del museu de Tetuan –Mohamed Maimon Tetuaní, un rifeny gairebé analfabet de qui fou un veritable amic– o els nombrosos aficionats a l'arqueologia amb qui tractà a València i Barcelona. Entre aquests darrers fou molt popular –d'alguns, amic força íntim–, ja que mai va negar una conferència o una col·laboració, encara que fos en un centre

excursionista... o en un esbart dansaire, o com a professor dels cursos d'arqueologia hispànica que s'impartien a la Universitat de Barcelona en coordinació amb l'ADAHUB (Agrupació de Diplomats en Arqueologia Hispànica per la Universitat de Barcelona). En aquestes ocasions apareixien els seus dots de seductor, la seva capacitat per posar-se el públic a la butxaca adaptant el seu discurs a les característiques de l'auditori, amb precisió mil·limètrica, i sense perdre mai el rigor tècnic i científic. No és casualitat que el saló de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya quedés petit quan el mes de juny de 1993 es va presentar el volum d'homenatge a la seva obra: molta gent, de moltes menes diferents, s'hi van sentir cridats.

En un retrat breu, però magistral, Josep Faulí va deixar escrit que "Tarradell no ha renunciado nunca a su condición de intelectual, pero ésta no ha sido para él una barrera infranqueable ni una torre de marfil segregadora. Tarradell ha ejercido como intelectual a la altura de los tiempos que le ha tocado vivir"..., i afegeix "he tenido ocasión de comprobar su entereza, su generosidad y su altura de miras, siempre más próximo de ayudar que de presumir, mucho más amigo de convencer que de imponer". Jo no el sabria definir millor.

Miquel Tarradell a l'aplec de l'esbart dansaire de Tona, el maig de 1978

AGRAÏMENTS:

A Núria Tarradell Font, que m'ha proporcionat informació que jo desconeixia, ha llegit el treball, n'ha corregit errors i hi ha afegit millores. També és dipositària de la il·lustració que l'acompanya.

A Ramón Álvarez Arza per haver escanejat la foto de Miquel Tarradell amb la seva esposa Matilde Font.

BIBLIOGRAFIA

- Aranegui i Gascó, Carmen (2000). “El profesor Miquel Tarradell y su contribución a la investigación sobre la cultura ibérica”. A: Blánquez, Juan i Roldán, Luís (ed.). *La cultura ibérica a través de la fotografía de principios de siglo: el litoral mediterráneo*. Madrid: Patrimonio Nacional, p. 163-168.
- (2011) “Miquel Tarradell, en el centenari de Jaume Vicens Vives: Tarradell a la Universitat de València”. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXII, 337-347. DOI: 10.2436/20.1001.01.80.
- Blázquez Martínez, José María (2006). “La obra de Ponsich y de Tarradell sobre Marruecos”. A Bernal, Darío, Raissouni, Baraca, Ramos, José i Bouzouggar, Abdeljalil, *Actas del I Seminario Hispano-Marroquí de especialización en Arqueología*, Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.
- Faulí, Josep 1993. “Tarradell”, *ABC Catalunya*, 26 de juny de 1993
- Ferrer i Trill, Xavier (1995). “Miquel Tarradell: valencianitat (1956-1970)”. *Revista de Catalunya*, 92, p. 21-50.
- (1997). “Miquel Tarradell i València”. *Revista de Catalunya*, 114, p. 43-66.
- Fullola i Pericot, Josep Maria; Petit i Mendizá-bal, Maria Àngela (2003). “Tarradell i Mateu, Miquel”. A. Simon i Tarrés, Antoni A. (2003). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 1119-1120.
- Gozalbes Cravioto, Enrique (2014). “Michel Ponsich y su colaboración con Miguel Tarradell en el Círculo del Estrecho”. *Al Qantir. Monografías y Documentos sobre la Historia de Tarifa*, núm. 16, p. 64-68
- Gozalbes Cravioto, Enrique; Parodi Álvarez, Manuel Jesús (2011). “Miguel Tarradell y la arqueología del Norte de Marruecos”. A Bernal Casasola, Darío (coord.), *Arqueología y turismo en el Círculo del Estrecho: estrategias para la Puesta en Valor de los recursos patrimoniales del Norte de Marruecos : actas del III Seminario Hispano-Marroquí (Algeciras, abril de 2011)*. Cadis: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz; Diputación de Cádiz, Servicio de Publicaciones, p. 199-222.
- Llobregat i Conesa, Enric (1988). “Miquel Tarradell: nacionalista, arqueòleg i historiador”. *Revista de Catalunya*, núm. 22, p. 25-36 (republicat a Padró i Parcerisa, Josep; Prevosti i Monclús, Marta; Roca i Roumens, Mercè; Sanmartí i Grego, Joan (eds.) (1993) i a *Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, núm. 28 (volum d'homenatge al Professor Dr. Miquel Tarradell i Mateu), p. 21-28. ISSN 0210-3729, ISSN-e 2174-517X.
- Martín i Ávila, Gabriela (1995). “Miquel Tarradell en Valencia”. *Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, núm. 28 (volum d'homenatge al Professor Dr. Miquel Tarradell i Mateu), p. 13-20. ISSN 0210-3729, ISSN-e 2174-517X
- Prevosti i Monclús, Marta (2011). “Miquel Tarradell, arrelat i trasgressor”. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXII, 349-385. DOI: 10.2436/20.1001.01.80.
- Rafel i Fontanals, Núria (2003). “Les arrels... i el seu autor”. *Cota Zero*, núm. 18, p. 11-17. ISSN 0213-4640.
- Sanmartí i Grego, Joan (2011). “Miquel Tarradell i Mateu (1920-1995)”. *Auriga. Revista de divulgació i debat del món clàssic*, 52, 2008, p. 18-20 (republicat a Tudela i Penya, Montserrat; Izquierdo i Tugás, Pere [cur.]. *La nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona: Revista Auriga, p. 440-443.